

ELS MOLINS FARINERS DE LA BATLLIA DE PALAMÓS

PER

PERE TRIJUEQUE

Aquest treball de recerca no pretén altra cosa que donar a conèixer l'existència d'un bon grapat de molins fariners, escampats dins els termes de l'antiga batllia de Palamós, que comprenia les parròquies de Santa Maria de Palamós, Santa Eugènia de Vila-romà i Sant Mateu de Vall-llobrega. Per tant, defugiré d'entrar en els detalls tècnics, que deixo pels entesos.

Abasta des del s.XIII fins el XIX i es basa fonamentalment en informacions procedents dels arxius: Històric de Girona, Històric de Palamós i de la Corona d'Aragó.

INTRODUCCIÓ

Els molins fariners, com arreu de la Catalunya a l'edat mitjana, foren un element essencial en la vida dels antics habitants de la batllia de Palamós. Hem de pensar que en aquell temps l'alimentació es basava fonamentalment en el consum de cereals i per tant la farina necessària per a la fabricació del pa havia de sortir, com és obvi, de moldre el gra de blat (triticium, frument) o d'ordi. Per això els masos importants de les parròquies de Vila-romà i Vall-llobrega gaudien normalment del dret d'ús, d'un dia i de la corresponent nit de cada setmana, d'un molí de les rodalies. Així mateix, tan la vila de Palamós com el veïnat de Sant Joan, tenien els seus propis molins hidràulics i de vent.

Aquesta dependència envers els molins havia d'estar forçosament fiscalitzada pels senyors feudals, que no deixaven escapar mai cap element

de poder envers els seus vassalls. Per tant, és lògic que la propietat o domini directe dels molins fos dels senyors de les primitives parròquies de Vila-romà i Vall-llobrega i del rei o senyors de la vila de Palamós.

El senyor establia les rendes que en volia obtenir per l'ús de cadascun dels seus molins. Quasi sempre eren quantitats fixes de gra, que els usuaris li havien de donar en una data determinada de l'any, normalment per Sant Pere i Sant Feliu, al mes d'Agost.

La mecànica era poc més o menys sempre la mateixa: el senyor donava el molí en explotació (propietat útil) a un dels seus vassalls, el qual el venia per dies i nits d'utilització a altres propietaris de masos, a canvi de la part corresponent de cens que cada any havien de donar al senyor. Aquestes transaccions entre els diferents masos foren corrents al llarg dels segles, com si es tractés de la venda o compra d'una feixa de terra o d'un censal.

Malgrat que cada senyor tenia el domini directe d'uns quants molins, els seus vassalls no estaven obligats a utilitzar-los, sinó que normalment usaven el que tenien més a prop del seu mas, encara que fos d'un altre senyor.

A Vila-romà i Vall-llobrega s'utilitzava quasi exclusivament el molí hidràulic, aprofitant els abundosos cabals d'aigua de les diferents rieres i torrents. De fet, tan sols tinc constància de l'existència de molins de vent al puig del Pedró de Sant Joan (ara puig del Molí de Vent) i a l'extrem occidental de la platja de Palamós. Dos d'ells foren construïts a partir del segle XVIII, quan s'agreujà la manca de pluges.

En canvi a Palamós, degut a la inexistència de rieres i torrents en el seu petit territori, hagueren de construir molins de vent pel manteniment de la seva població. Però malgrat la manca de rieres, varen saber aprofitar el sobrant del rec del molí d'en Carles de Sant Joan. A començaments del segle XIV construïren l'únic molí hidràulic, en front del portal de «la Bassa» de la vila, ran mateix de l'actual carrer Cervantes.

MOLINS HIDRÀULICS

GENERALITATS

L'arquitectura dels molins hidràulics i les característiques dels aparells, així com de les tècniques emprades en el traçat dels recs, s'escapa de l'essència d'aquest treball.

Normalment, quan es construïa un molí, es traçava un conjunt de recs i rescloses a fi de conduir l'aigua fins a la bassa i aconseguir fer-lo rodar. Aquests recs i d'altres de secundaris, en alguns casos, complien també la funció de distribuir l'aigua per poder regar els horts i feixes que els vorejaven, prèvia concessió del senyor o del propietari útil.

L'aigua de la riera o torrent era desviada per mitjà d'una resclosa cap al rec madral. En un lloc determinat hi havia una comporta o «estallador» que desviava part o tota l'aigua cap al rec anomenat «de l'estallador», en direcció a la bassa del molí. L'«estallador» tenia, per tant, la missió de regular la quantitat d'aigua necessària per omplir la bassa del molí, la qual servia per a emmagatzemar una quantitat determinada d'aigua, fent de pulmó, per a fer girar el molí i al mateix temps era una reserva en cas de manca de pluges. De la bassa sortia un petit canaló que portava l'aigua fins el molí, proveït d'una comporta que obria el pas d'aigua quan volien fer-lo girar. L'aigua, després d'haver passat pel molí, era conduïda altra vegada al rec madral, per mitjà d'un altre rec anomenat algunes vegades «rec del bramador». Aquest esquema fou emprat en la majoria dels molins hidràulics de Vila-romà. Cal citar, per exemple, els molins del mas Bofill, d'en Carles, de Castell, de Femades o d'en Ribes.

Si el cabal d'aigua de la riera o torrent era constant o regular, la bassa no era necessària o, en tot cas, era molt petita i tan sols existia la resclosa i el rec madral. Tot el conjunt a molt poca distància de la riera. D'aquest estil eren els molins de Vall-llobrega com, per exemple, el de la Seba (ceba) o del mas Folquet i el de ses Portes.

Per la seva condició d'hidràulics, els molins que ens ocupen estaven supeditats a un dels nombrosos torrents i rieres que, a l'antiguitat, creuaven el territori de les dues parròquies. Estaven distribuïts al llarg de les tres rieres més importants: la de Vila-romà o Bell-lloc, la de Vall-llobrega i la de Vallmalera o Aubí. Com a secundàries cal esmentar les rieres de Canyelles (quasi tota dins el terme de Mont-ras) i de Castell.

Seguint la riera de Vila-romà o Bell-lloc, que era la més important en quan a nombre de molins, he trobat primerament i a prop dels límits amb Fitor, el molí de Canyadell, del qual encara hi ha les restes. Seguidament hi havia el molí del mas Marimó de Palomar i el molí de Femades (d'en Xifra de vall o d'en Bruguera).

En el curs de la riera de Vallmalera, ara anomenada Aubí, hi havia el molí Nou, dins el terme de Mont-ras i tocant els límits de Vall-llobrega. Molt més avall hi fou construït, i encara n'hi ha les restes, el molí de Palomar o d'en Ribes. El seu rec madral també alimentava el molí d'en Carles de Sant Joan i l'únic molí hidràulic de la vila de Palamós, anomenat antigament, molí d'en Pallarès (d'en Roger o de la Bassa).

A la riera de Vall-llobrega cal citar el molí de ses Portes i el molí d'en Sàbat, junt el Raval de Vall-llobrega, i a uns centenars de metres més avall el molí de la Seba (ceba) o d'en Folquet. També apareix l'any 1425 una informació referent al molí d'en Conca que, en aquella època, ja estava

DISTRIBUCIÓ DELS MOLINS HIDRÀULICS PER SENYORIUS O DOMINIS FEUDALS

Nom	Domini	Parròquia
de la BASSA (de Bernat Pallarès)	Castell de Sant Esteve	Palamós
d'en BOFILL	Castell de Vila-romà	Vila-romà
de CANYADELL	Castell de Vila-romà	Vila-romà
d'en CARLES	Pere d'Hostalrich (o del comte de Palamós)	Vila-romà
de CASTELL (Pla de Castell i Morrafret)	Castell de Vila-romà	Vila-romà
d'en CONCA	Monestir de Sant Pere de Galligans	Mont-ras (?)
de FEMADES	Monestir de Sant Feliu de Guíxols, Asbert de Trilla i el comte de Palamós	Vila-romà
d'en GAFAROT	Monestir de Sant Pere de Galligans	Mont-ras (?)
del mas MARIMÓ de Palomar	Castell de Vila-romà	Vila-romà
NOU	Monestir de Sant Feliu de Guíxols	Vila-romà (?)
de ses PORTES	Castell de Vila-romà	Vall-llobrega
del mas RESCLOSA	Comte de Palamós	Vila-romà
d'en RIBES	Castell de Vila-romà	Vila-romà
d'en SÀBAT	Comte de Palamós	Vall-llobrega
de la SEBA (ceba)	Monestir de Sant Feliu de Guíxols	Vall-llobrega

ELS RECS

La propietat directe de tot l'entramat de recs d'un molí era del senyor feudal i més tard dels comtes de Palamós, com a senyors de tot el comtat. Eren establerts al propietari útil del corresponent molí, de tal manera que aquest gaudia de l'ús exclusiu de l'aigua i cap altre propietari de terres properes a la riba del rec podia fer-ne ús sense el seu consentiment.

El propietari del molí i dels recs tenia dret, a més a més, a una franja de terra a cada banda d'ell, anomenada «banqueta», d'uns 6 pams d'amplada, on hi dipositaven el fang de la neteja del rec, que es realitzava al menys una vegada l'any.

L'esmentada franja va provocar, en diferents èpoques, molts plets entre el propietari del molí i els de les terres veïnes. El lloc on hi havien més

conflictes era al Pla de Nau i el Pla de Sant Joan, junt els recs del molí d'en Ribes i d'en Carles, degut al gran nombre de parcel·les.

Tinc recollits alguns d'aquests plets dels últims dos terços del segle XVIII:

En el primer d'ells, de l'any 1745⁽¹⁾, Antoni Riera i Ribes, propietari del molí d'en Ribes, va requerir a Joan Carreras negociant de Palamós perquè no havia deixat la «banqueta» en un camp veí al rec del molí. Li recordà que com a propietari del molí tenia el dret de tirar el fang de la neteja al costat del rec, ja que del contrari el rec es taparia i el molí d'en Carles, que estava més avall, no podria moldre.

L'any 1747⁽²⁾, el mateix Antoni Riera i Ribes, juntament amb Domingo Carles, per una part, i els propietaris de les terres veïnes del rec del molí, per l'altra, pledejaren perquè aquests últims segaven l'herba del costat del rec i els propietaris dels molins al·legaven que era seva.

L'any 1769⁽³⁾, Domingo Carles, propietari del molí d'en Carles, va requerir a Jeroni Buscarons, masover i moliner del mas Ribes, perquè havia obert dos «brocs», un a cada banda del rec de l'«estallador», junt a la bassa del molí, per on treu aigua cap a les terres de cultiu del mas Ribes, amb perjudici del molí d'en Carles, que es trobava mancat d'aigua. Li recordà que l'aigua que es treia de la riera per la resclosa servia per als dos molins i per tant si el molí d'en Ribes no molia, s'havia de desviar tota l'aigua cap al rec madral del molí d'en Carles.

Finalment i ja a principis del segle XIX⁽⁴⁾, Josep Sàbat va fer instància al tribunal ordinari de Girona contra Miquel Palagrí perquè aquest fos privat de poder agafar l'aigua del torrent que passava per davant de la seva casa, que estava a prop de l'església vella de Sant Mateu. Al·legava que l'aigua li fou establerta pel comte de Palamós en data 31/5/1772, juntament amb el molí. Miquel Palagrí, en descàrrec, al·legà que l'aigua no havia d'anar compresa en l'establiment del molí, perquè el torrent naixia a les seves terres i des de temps immemorial estava en possessió de les esmentades aigües.

ARRENDAMENTS DE MOLINS

Normalment els molins fariners de la batllia de Palamós no s'arrendaven, sinó que eren establerts pels senyors als pagesos o negociants de Palamós, contra pagament del corresponent cens. També es realitzaven sub-establiments d'un o més dies i nits a altres pagesos per a moldre el seu gra.

(1) Arxiu Històric de Girona (AHG). Notaris de Palamós (NP), núm 345, 19/7/1745.

(2) AHG NP, núm 347, 1747.

(3) AHG NP, núm 374, 3/3/1769.

(4) AHG NP, núm 433, 2/12/1816.

Només en el cas que el molí fos propietat o l'usés un sol mas o el comú o ajuntament de la vila, era normal que s'arrendés. Com exemple cal citar el molí d'en Ribes que s'arrendava a diferents pagesos o moliners quan el masover del mas no se'n volia fer càrrec⁽⁵⁾. També era normal al molí d'en Carles, a partir del s.XVII⁽⁶⁾, i al molí de vent de sa Punta de Palamós⁽⁷⁾ (veure un fragment d'una escriptura d'arrendament a l'Apèndix). Els períodes d'arrendament normalment eren de 3 o 5 anys.

ELS MOLINS HIDRÀULICS DE VILA-ROMÀ

Molí d'en BOFILL

El 1322, el bisbe de Girona, senyor del castell de Vila-romà, considerant més profitós establir possessions de Vila-romà que no conrear-les directament, amb llicència de l'arquebisbe de Tarragona, va establir a Ramon Bofill de la Bisbal una joeria anomenada «es Cortal» (futur mas Bofill), donant-li permís per a dotar-la de molí. No he trobat quan es va construir, però degué ser pocs anys més tard, ja que el 1350 ja està documentat⁽⁸⁾.

El 1406⁽⁹⁾, Martí Miró de la «Joeria» (Torre Mirona) i Ramon Bofill de Vila-romà arribaren a un acord respecte l'aigua de la riera de Canyelles, pel qual, Martí Miró tancaria durant dos dies la comporta del rec que anava des de la resclosa de la riera a la bassa del seu mas. Així l'aigua continuaria per la riera en direcció al molí d'en Ramon Bofill.

L'any 1431⁽¹⁰⁾, Joan Miró de la «joeria del monestir de Sant Feliu de Guíxols» (mas Miró o Torra Mirona) va donar llicència a Antoni Bofill, propietari del mas Bofill (antic mas Mostera o es Cortal), per a construir un rec en uns camps de la seva propietat, situats al paratge anomenat «Boterich», a fi d'evitar que quan ploués s'inundessin pel desbordament de l'antic rec. Aquest rec venia del molí d'en Gafarot, localitzat a la riera de Canyelles, entre els termes de les batllies de Palafrugell i Palamós, i

(5) AHG NP, núm 508, 15/3/1428, arrendat a Antoni Fonellar; núm 16, 30/12/1430, a Llorenç Pol.

(6) AHG NP, núm 221, 14/1/1631, núm 259, 30/3/1654; núm 261, 31/1/1656; núm 340, 29/10/1740, a Martí Mallola; núm 404, 25/7/1784, a Jaume Muntaner negociant de Palamós; i núm 408, 18/11/1792, a Josep Bajandas i Vidal.

(7) AHG NP, núm 231, 20/4/1638.

(8) Arxiu Diocesà de Girona (ADG) Notularum (G3) núm 369, 14 maig 1322, f 130-131. ADG Literarum (U-16): A l'abat de Sant Feliu de Guíxols. Els escuders i familiars de l'abat de Sant Feliu de Guíxols trenquen repetides vegades la resclosa del molí d'en Bofill, situat al domini episcopal de Vila-romà, 15 juny 1350, f 154.

(9) AHG NP, núm 4, 1406; núm 507, 1425.

(10) AHG NP, núm 511, 26/2/1431.

canalitzava l'aigua fins el molí d'en Bofill. Anava des del cap del «puig de n'Estany» (propietat d'en Camporiol de Vall-llobrega) fins als camps d'en Miró a «Boterich». Seguidament travessava el camí que va de Vall-llobrega a «Castell» en direcció a la Torre Mirona i després el camí ral de Palamós a Palafrugell, per envoltar finalment el puig Ros en direcció al mas Bofill. Tres anys després que Joan Miró donés permís per a la construcció del rec i segurament pels continus desbordaments que negaven els camps de l'antiga «coromina de l'Abat», els jurats de Vila-romà i els «visors» o prohoms entesos en qüestions d'aigües, varen fer eixamplar el rec madral, a fi de canalitzar millor les aigües que anaven cap el molí d'en Bofill⁽¹¹⁾.

Aquest molí era d'ús quasi exclusiu del mas Bofill, el qual el podia utilitzar durant sis dies i les corresponents nits de cada setmana. El restant dia, el dijous, estava reservat per a l'ús del mas Ginesta des Pontiró (després anomenat mas Pagès de Vall-llobrega i a principis del s.XIX, mas Bajandas)⁽¹²⁾. El mas Bofill donava una mitgera d'ordi cada any de cens al Castell de Vila-romà.

A finals del s.XVI devia estar molt atrotinat i per aquesta raó ja no funcionava. Per això els propietaris del mas Bofill varen donar permís als del mas Valentí per a poder reomplir una part del rec madral que passava per entre dos camps d'aquest mas, amb la condició però, que en cas que el molí tornés a moldre, s'hauria d'obrir de nou⁽¹³⁾. A l'escriptura de llicència es fa constar que el mas Bofill tenia un establiment donat pel Batlle General de Catalunya sobre les aigües que provenien del terme de Palafrugell.

Malgrat que el molí va deixar de funcionar, el mas Pagès de Vall-llobrega (mas Bajandas) va seguir declarant en els capbreus del monestir de Sant Feliu de Guíxols dels anys 1663 i 1682, que gaudia d'un dia de la setmana per a l'ús de l'esmentat molí d'en Bofill⁽¹⁴⁾. Aquest procediment era una pràctica comuna en els capbreus, en els que hi feien constar que: «en cas que funcioni li donaré cens, sinó no».

En el cadastre de l'any 1716 ja no hi ha cap referència al molí. En canvi es citen les restes d'un rec situat al vessant de ponent del mas Bofill (mas Xec), en uns camps anomenats «camp de Vall» i «coromina de l'Abat», situats entre el camí ral i la riera de Vallmalera (Aubi). En altra escriptura

(11) AHG NP, núm 18, 1/7/1434.

(12) AHG NP, núm 601 Capbreu del Castell de Vila-romà, primer borrador (CB1511), pàg 26v i tercer borrador (CB1531), pàg 10v.

(13) AHG NP, núm 150; 18/8/1593.

(14) Arxiu de la Corona d'Aragó (ACA), Monacals d'Hisenda (MH) núm 1672. Capbreu de Palamós y su condado (CB1663), pàg 12. AHG Notaris de Sant Feliu de Guíxols (NSFG), núm 958, capbreu del Monestir de Sat Feliu de Guíxols (CB1682), pàg 148.

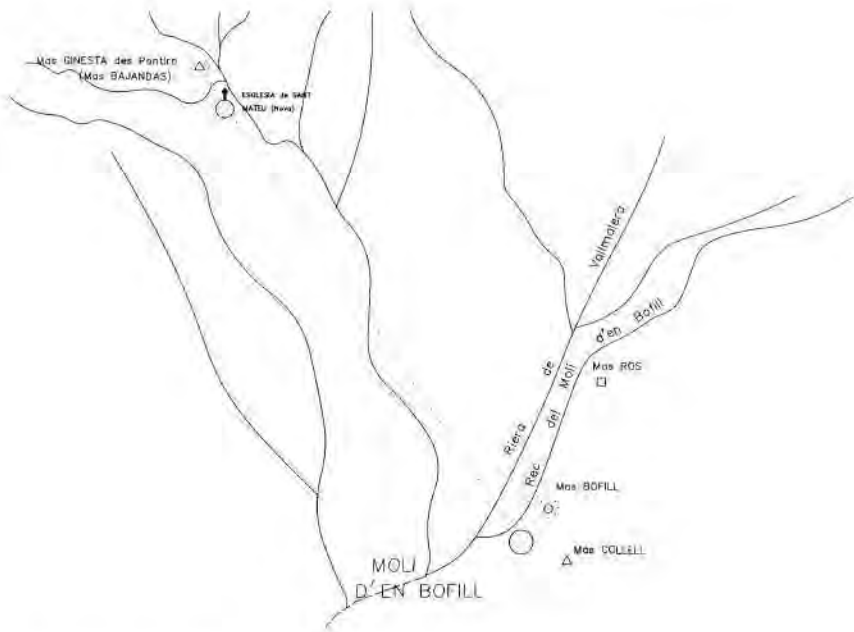

Fig 2. Localització del molí d'en Bofill.

de venda de part del mas Ros, datada l'any 1735, també es fa esment al «rec del molí vell», situat a ponent del mas Ros⁽¹⁵⁾.

El molí d'en Bofill estava situat ben bé sota el mas del mateix nom.

Usuaris :

- Mas Bofill (mas Xec) 6 dies
- Mas Ginesta des Pontiró (mas Bajandas) 1 dia

Molí de CANYADELL

Tan sols el trobo esmentat en el capbreu del Castell de Vila-romà de l'any 1315⁽¹⁶⁾. En els següents, de principis del s.XVI, no figura en cap registre, el que vol dir que ja estava completament enrunat i fora d'ús.

El 1315 l'utilitzava Pere Bisbe (un dia i dues nits de cada setmana) i el dilluns el compartia amb Ramon Carbó: *Item tenemus per ipso domino sextam diem cum duabus notibus illius molandini dicti de Canyadell*

(15) AHG NP, núm 330, 1735.

(16) Arxiu Municipal de Palamós (AMP). Capbreu de les rendes de la Mitra de Girona (CB1315), pàg 25.

Fig. 3. Localització del molí de Canyadell.

scilicet diem lunem cum Ramon Carbonis... És de suposar que la resta dels dies devia moldre el gra del castell, ja que no he trobat cap més declarant que l'esmenti.

Segons el capbreu, hom el situa junt als paratges «Canyadell» i «es Grau», al vessant nord del castell de Vila-romà, junt a la riba de la riera que baixa de Fitor. En aquest lloc avui encara hi ha les restes d'un molí molt antic.

Usuaris :

- Mas Ramon Carbó 1 dia
- Mas Bisbe 1 dia
- Castell de Vila-romà (?) la resta

Molí d'en CARLES

El popular molí d'en Carles, ara desaparegut però encara en el record de molta gent gran de Sant Joan, estava construït a prop de la confluència de l'actual carrer Avall del veïnat de Sant Joan amb la carretera comarcal. Al llarg de més de sis cents anys de la seva existència va rebre un variat nombre de noms, com veurem tot seguit.

El trobo citat per primera vegada, amb el nom de molí de Santa Eugènia, en el capbreu de les rendes de la Mitra de Girona de l'any 1315, precisament en la declaració feta per Arnau sa Bruguera, primer batlle de

Palamós i aleshores batlle del castell de Sant Esteve de Mar. Entre les peces de terra que té pel castell de Vila-romà, hi ha un hort *subtus molandinum Sancte Eugenie* que limitava amb una altra feixa seva anomenada «sa Nau»⁽¹⁷⁾.

En el mateix capbreu també figura amb el nom de molí des Grau, nom que segurament li donaren per la proximitat amb el «pas des Grau», antic camí que creuava el Pla de Nau i unia el camí ral de Palamós a Sant Joan i Palafrugell amb el camí ral de Sant Feliu de Guíxols a Palafrugell. Actualment és el carrer Rentadors de Sant Joan. Aquesta denominació fou emprada per dos declarants que confessaven tenir, cadascun d'ells pel castell de Vila-romà, un dia i una nit de l'esmentat molí⁽¹⁸⁾.

El domini directe al qual pertanyia quedà desvetllat en una escriptura de l'any 1389⁽¹⁹⁾, en la qual Antoni Crosa ven a Jaume Canyet el dret d'ús d'un dia i dues nits a la setmana del molí de Sant Joan de la parròquia de Vila-romà⁽²⁰⁾. Com era costum en tots els documents de compra-venda i després de fixar el preu, es fa referència al titular del domini directe emprant la coneguda fórmula *„Salvo tamen semper pure a dominio directo venerabilis Rosseti de Pineta, filii venerabilis Bernat de Pineta, quondam, qui Bernat de Pineta, quondam, fuit heredes honoris qui fuit venerabilis domine Geralde de Hostalricho, quondam, habitatoris ville de Palamors*. Així, doncs, el domini pertanyia a Rosset de Pineda que l'havia heretat del seu pare Bernat de Pineda, com a hereu de la senyora Gueraua d'Hostalric. Aquesta senyora, juntament amb el seu marit el cavaller Pere d'Hostalric, fou citada en multitud de declaracions de terres en el capbreu del castell de Vila-romà de l'any 1315, com a beneficiaris del terç de la majoria de les tasques, brassatges i altres censos agraris de les terres de domini directe de l'esmentat castell. Al llarg de la resta del s.XIV i tot el XV l'anomenaven indistintament com a molí des Grau o de Sant Joan i, en una data per ara desconeguda, però abans de l'any 1441, el domini directe del molí, com la resta dels dominis dels Pineda, va passar a ser propietat del senyor de Palamós, Pere Galceran de Cruïlles.

A l'any 1408⁽²¹⁾, Joan Pagès de Vila-romà arrenda el seu dia d'ús del molí a Pere Vidal de Palamós i l'any 1449, Martí Guerau de Cruïlles⁽²²⁾,

(17) AMP (CB1315), pàg 121 i 121v.

(18) AMP (CB1315), pàg 85v: Maria Ermengou, i pàg 108: Ramon Ferrer Benet.

(19) AHG NP, núm 1, 30/7/1389.

(20) AHG NP, núm 491, 10/9/1400. En l'escriptura de venda d'una peça de terra a prop del molí, l'anomenen «molí de Sant Joan».

(21) AHG NP, núm 6, 1408.

(22) AHG NP, sense classificar, 7/7/1449.

successor de Pere Galceran, com a senyor del castell de Calonge i dels dominis dels Pineda, va establir al mas Guerau des Grau⁽²³⁾ el dret d'ús del molí durant sis dies i les corresponents nits de cada setmana, juntament amb la casa, bassa i recs. Això representava, a la pràctica, la propietat de tot el molí. Uns anys més tard, l'any 1476, Joan Guerau des Grau va vendre el dret d'ús de dos dies i les corresponents nits a Joan Gorgoll, mercader de Palamós i senyor dels dominis directes que havien estat del cavaller Francesc de Torrent (1315) i el 1499, Angelina, muller de Martí Gifra àlies Guerau, propietària del mas Guerau des Grau, va vendre a Francesc Gorgoll els seus quatre dies restants, quedant per tant, quasi tota la propietat útil del molí en mans de la família Gorgoll⁽²⁴⁾. El dia restant havia estat establert a Pere Feliu Riba, apotecari de Palamós⁽²⁵⁾. En aquesta època, el domini directe era de Francesc Hospital, senyor de Palamós, que tenia els dominis que foren de Martí Guerau de Cruïlles, els quals va adquirir per deutes d'aquest últim.

Als voltants del 1496, el domini directe del molí va passar a Joan Gorgoll per donació del primer comte de Palamós Galceran de Requesens⁽²⁶⁾. Per això, des de començaments del s.XVI, se'l coneixerà pel nom de molí d'en Gorgoll o des Grau. La família Gorgoll mantindrà la possessió del domini directe durant tot el s.XVI, arrendant-lo a diferents moliners, entre ells a Joan Fornals (1577) i a Joan Ramon (1606)⁽²⁷⁾.

A partir de començaments del s.XVII, el molí d'en Gorgoll viu una existència un tant esvalotada motivat pel continu canvi de propietat entre la família Gorgoll i Joan Godefra, propietari del mas Godefra o Boneta de Sant Joan. L'embolic començà l'any 1602 quan Antoni Gorgoll va vendre «a carta de gràcia» a Joan Godefra els sis dies i nits que posseïa, juntament amb l'edifici, maquinària, rescloses, recs i la bassa⁽²⁸⁾, reservant-se, però, el domini directe. El cens acordat fou «una tassa d'aigua»⁽²⁹⁾.

A l'any 1605, Marianna, vídua de Joan Godefra; seguint el desig del seu marit, expressat en el testament, en el sentit que fossin venudes totes les

(23) Actualment és la casa d'en Sàbat, enfront de l'hospital comarcal de Palamós.

(24) AHG NP, núm 39, 8/8/1476 i 9/9/1476; núm 165, 6/3/1602. Es relacionen, amb dates concretes, totes les escriptures de les transaccions.

(25) AHG NP, núm 39, 22/10/1476. Era fill de Pere Feliu Riba, home de negocis i terratinent molt important.

(26) AHG NP, núm 601. Capbreu de les rendes del doctor Pere Gallart, que havien estat de la família Gorgoll (CB1683), pàg 5v.

(27) AHG NP, núm 121, 5/7/1577; núm 171, 13/3/1606.

(28) AHG NP, núm 166, 27/11/1602.

(29) El fet de donar de cens una tassa d'aigua era molt corrent a partir del s.XVII. Era tan sols un símbol per a perpetuar el domini enfiteute.

seves propietats i amb el capital format crear un censal per una «causa pia»; va vendre totes les seves terres i restituí el molí a la família Gorgoll, la qual el va arrendar a diferents moliners⁽³⁰⁾. Més de cinquanta anys més tard (1658)⁽³¹⁾, Caterina Gorgoll, vídua de Joan Ribot, descendent d'Antoni Gorgoll i propietària del mas Gorgoll, va renunciar definitivament al molí a favor de la «causa pia d'en Godefra». Aquesta cessió es fa ferma quan a l'any 1669, la mateixa Caterina Godefra renuncià a qualsevol dret sobre el molí⁽³²⁾. Per aquest fet i durant un curt termini, el molí va ser conegut amb el nom de molí de la causa pia d'en Godefra.

A finals del mateix s.XVII, el molí tornà a canviar de propietari. L'administrador de la «causa pia d'en Godefra» va vendre'l a perpetuïtat, entre els anys 1674 i 1677, a Pere Carles, sabater de Sant Joan, rebent a partir d'aquesta data el nom pel que se'l recorda actualment: Molí d'en Carles⁽³³⁾. Finalment, Joan Gorgoll, propietari del mas Gorgoll, va cedir els últims drets que encara conservava, «totum luhendi quitandi et redimendi» al mateix Pere Carles, l'any 1676⁽³⁴⁾. La família Carles-Niell conservà el molí fins pràcticament la seva desaparició.

La senyoria o domini directe sobre el molí va ser retingut per la família Gorgoll fins que a l'any 1669⁽³⁵⁾. Pere Gallart promet no reclamar cap dret sobre el molí, a favor de Caterina Gorgoll i Bertran), Caterina Gorgoll va vendre'l al doctor Pere Gallart, juntament amb tots el dominis i rendes que foren de la família Gorgoll.

El molí de Sant Joan o d'en Carles s'alimentava del rec madral que venia del molí d'en Ribes. Aquest rec naixia darrere el mas Ribes (mas Palomar), en una resclosa situada entre el mas Ribes i el mas Resclosa. Després d'alimentar el molí del mas Ribes continuava en direcció sud i travessava el camí de Sant Joan a Bell-lloc per un pont del qual encara avui dia hi ha les restes. A l'altura de la font de Sant Joan es bifurcava, naixent el rec de l'estallador, que subministrava aigua a la bassa del molí. A la font de Sant Joan també naixia un altre rec, anomenat «rec de la Font» que s'ajuntava amb el rec del molí d'en Carles, a prop del mateix molí. Després del molí, el rec continuava cap al sud i, travessat el camí «del Pas», on hi havia un pont, tornava a bifurcar-se, anant el rec de l'estallador en direcció

(30) AHG NP, núm 259, 30/3/1654.

(31) AHG NP, núm 265, 27/12/1658.

(32) AHG NP, núm 277, 1669.

(33) AHG NP, núm 601, solt, pàg 54. Relació de les dades de les escriptures de transacció sofertes al llarg del s.XVII; núm 281, 12/5/1677, venda del molí per part de la causa pia d'en Godefra a Pere Carles.

(34) AHG NP, núm 281, 28/12/1676.

(35) AHG NP, núm 277, 19/3/1669.

a «l'Arbreda» de Palamós on subministrava aigua a la bassa de l'antic molí d'en Bernat Pallarès, més tard anomenat molí de la «bassa», l'únic molí hidràulic de la vila de Palamós. El rec madral, després del pont del «Pas» anava en direcció a Palamós, paral·lel a l'actual avinguda Onze de Setembre. A prop de la cruïlla entre el carrer Santa Bàrbara i l'esmentada avinguda s'ajuntava amb el rec que venia del molí de la «bassa», seguint cap a la platja. Aquest últim sector del rec del molí rebia antigament el nom de «riu de les aigües» i aquí també s'hi havia ajuntat l'antiga riera Aubi o riera «vella». Els últims metres finals, compresos entre el carrer del Malpàs i el mar, estava canalitzat i cobert per una volta, lloc conegut pel nom de «la claveguera».

A començaments del s.XVIII, el comte de Palamós va concedir a Pere Carles el corresponent permís per a desviar alguns recs del seu molí⁽³⁶⁾ i ja en l'actual segle, l'any 1926, l'ajuntament de Palamós va promoure la canalització coberta del rec madral, des del «Pas» fins al començament del passeig del Mar⁽³⁷⁾.

La decadència del molí d'en Carles va començar a la segona meitat del s.XVIII, essent el motiu principal la manca de pluges. L'any 1766⁽³⁸⁾, dos veïns de Sant Joan, Joan Madir i Jaume Castellar, varen testificar en una escriptura pública el següent:

El molí fariner, propietat de Domingo Carles i Lleonç, està tan mancat d'aigua, especialment durant l'estiu, que no pot moldre i, per tant, la gent del veïnat ha de portar el gra a moldre als molins de Pals, Gualta, Torroella de Montgrí, Belcaire i Verges, que són molt distants de la vila de Palamós i això causa gran perjudici. Creuen que seria convenient, per augmentar la quantitat d'aigua que va al molí, que s'eixamplés el torrent d'en Joani (de Corbatges o de Vall-llobrega), al qual van a parar les aigües de la font del mas Colls Desguilar. Recorden que a l'any 1764, essent un dels declarants, Joan Madir, regidor degà de Sant Joan, ho va ordenar a tots els propietaris de terres al costat de dit torrent o riera, però no es va complir.

L'any 1792, Domingo Niell i Carles, aleshores propietari del molí d'en Carles, veient que el problema de la manca d'aigua era insoluble, va demanar al comte de Palamós⁽³⁹⁾ el corresponent permís per a construir un molí de vent al puig Pedró de Sant Joan i així poder subministrar farina al veïnat. El molí de vent finalment s'hi va construir, el que va suposar l'abandó de l'antic molí d'en Carles.

(36) AHG NP, núm 317, 12/3/1715.

(37) AMP NP, núm 691, 1/4/1926.

(38) AHG NP, núm 371, 9/3/1766.

(39) AHG NP, núm 408, 15/7/1792.

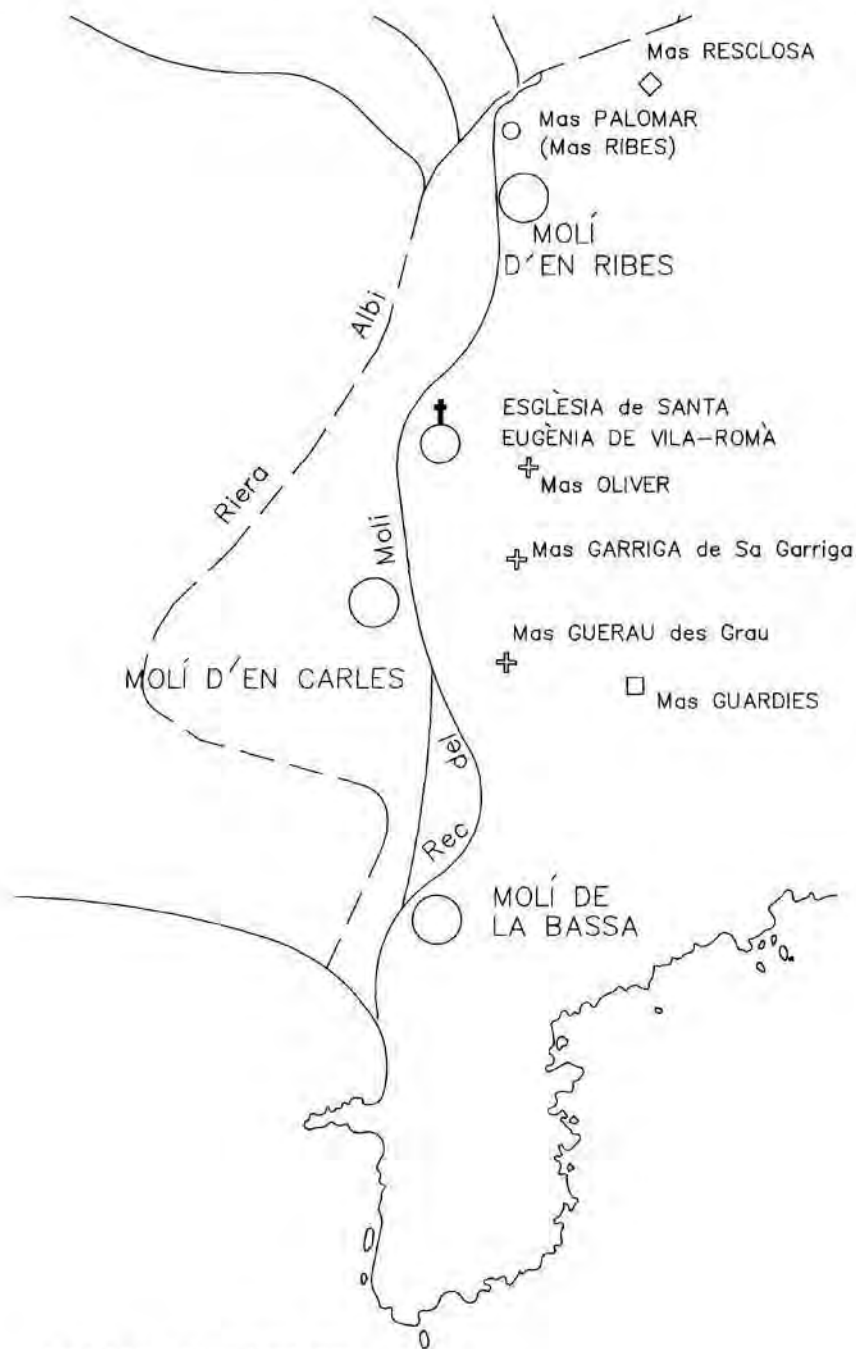

Fig 4. Molins del rec d'en Carles.

Usuaris :

- Mas Guerau des Grau (1408) 6 dies
- Joan Gorgoll (1449) 6 dies
- Pere Feliu Riba (1476) 1 dia
- Mas Godefra de Sant Joan (1602)..... 6 dies
- Pere Carles (1673)..... 7 dies

Molí de CASTELL

Es tracta del molí que hi havia al paratge «Castell». Crec que hi ha prou indicis per creure que va existir més d'un molí amb el mateix nom. Encara que estaven en el mateix paratge de «Castell», hi eren en tot cas, a certa distància un de l'altre.

Les primeres dades que he trobat d'un d'ells es remunten a l'any 1293⁽⁴⁰⁾, quan Agnès de Palomar va vendre a Arnau de Colls de s'Alguer la tercera part del «molí de Castello». Dos anys més tard (1295), la mateixa Agnès, juntament amb la seva mare Maria de Palomar, va vendre una altra tercera part del mateix molí a Pere Esteve, *salva la directa senyoria del senyor del Castell de Vila-romà*. La tercera part restant segurament va continuar essent propietat del mas Palomar (mas Ribes).

Quan es va redactar el capbreu del castell de Vila-romà de l'any 1315⁽⁴¹⁾, la propietat del molí s'havia dividit en sis parts, o sia, un dia i una nit i la sexta part d'un dia i una nit per a cada part.

L'any 1373 el bisbe de Girona, senyor del castell de Vila-romà, establí⁽⁴²⁾ a Ramon d'Arenys i a Pere Quintanes, per indivís, un casal o sol de terra en el qual hi havia construït el molí de Castell. Bernat Quintanes, l'any 1441, quan va vendre el seu mas a Pere Esquert de Vall-llobrega, també hi va incloure la meitat del molí de Castell. En els capbreus del castell de Vila-romà corresponents als anys 1511 i 1531⁽⁴³⁾, en la declaració que fa el mas Bofill hi figura un molí enrunat, però encara amb els aparells per moldre, situat al Pla de Castell. Crec que aquest molí enrunat que declara el mas Bofill i el que tenia Agnès de Palomar podria ser el mateix i hom creu que estava construït al sud de la Torre Mirona, al mig del Pla de Castell.

També tinc notícies d'un altre molí de Castell que pertanyia al benefici de nostra Senyora de Bell-lloc. Segons consta en alguns documents⁽⁴⁴⁾,

(40) ADG. Calaix 14. Primera vintena de Vila-romà.

(41) AMP (CB1315), pàg 123v, 157, 229v, 232v i 234v.

(42) ADG. Calaix 14. Primera vintena de Vila-romà, núm 15 (1373).

(43) AHG NP, núm 601 (CB1511), pàg 28v i (CB1531), pàg 12.

(44) AHG NP, núm 492, 1401; núm 500, 28/7/1412.

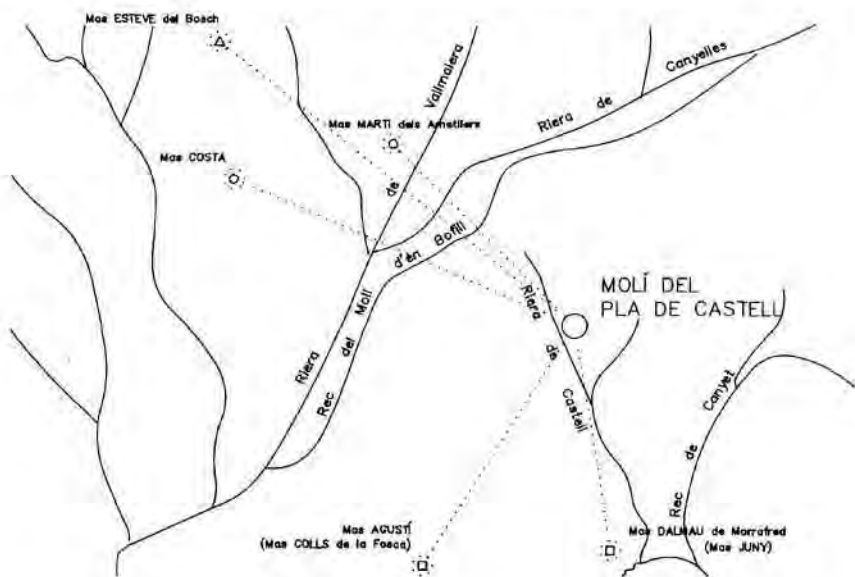

Fig 5. Localització del molí del Pla de Castell.

estava construït a prop de la riera de Canyelles. A l'any 1401, Jaume Masoni del Castell de Sant Esteve de Mar renuncia als dos dies i dues nits que hi tenia i l'any 1412 Berenguer Mauri diu posseir, per l'esmentat benefici, dos dies amb les seves nits al «Molí de castell de Vall». Potser era el mateix molí d'en Gafarot, del qual en parlaré més endavant.

En canvi, no hi ha dubte en assegurar que el molí de Castell del qual encara hi ha les restes, al capdavant de la riera de Castell (Aubi), ja existia l'any 1460⁽⁴⁵⁾, segons una escriptura de compra-venda en la qual Pere Teixidor de Palamós ven a Joan Juny de Morrafret un camp al paratge Castell «sive» Morrafret. Aquest camp afrontava per llevant amb un torrent o rec i pel sud i ponent amb el molí de Castell.

Aquest molí també anomenat, molí de Morrafret⁽⁴⁶⁾, fou declarat en els capbreus del castell de Vila-romà dels anys 1511 i 1531⁽⁴⁷⁾. Joan Juny de Morrafret, propietari del mas Juny de S'Alguer, hi tenia el dret d'un dia i una nit, essent els restants 6 dies i nits per al mas Canyet, el qual tenia la propietat de la casa, bassa, recs i tots els aparells.

(45) AHG NP, núm 529, 26/1/1460.

(46) Morrafret era el nom que rebia el vessant nord del puig del mas Juny de s'Alguer.

(47) AHG NP, núm 601 (CB1511), pàg 36 i 48v i (CB1531), pàg 16 i 41.

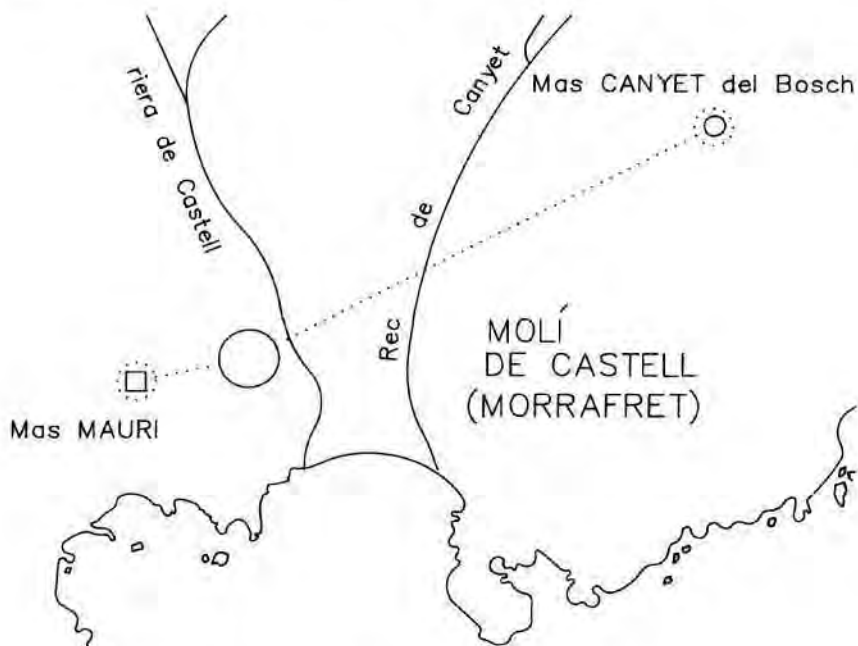

Fig 6. Localització del molí de Morrafret.

Usuaris :

Molí del Pla de Castell:

- Mas Colls (Agustí) de s'Alguer (1295) 1/3
- Mas Esteve del Bosch (1295) 1/3
- Mas Palomar (1295) 1/3
- Mas Dalmau (Juny) de s'Alguer (1315) 1/6
- Mas Colls (Agustí) de s'Alguer (1315) 2/6
- Mas Esteve del Bosch (1315) 1/6
- Mas Costa (1315) 1/6
- Mas Martí dels ametllers (1315) 1/6
- Mas Bofill (mas Xec) (1511) tot

Molí de Morrafret:

- Mas Canyet del Bosch (1511) 6 dies
- Mas Juny de s'Alguer (1511) 1 dia

Molí de FEMADES

El nom d'aquest molí fa referència al mas Femades o Xifra (Gifre) de Vall, antic mas que s'alçava junt a la riera de Bell-lloc o Vila-romà, a prop de «can Pere Tià». El molí estava situat junt al mas Bruguera (o Longanya), construït més amunt del mas Femades.

El primer esment data de l'any 1322, quan Berenguer de Vinyals donà al cavaller Galceran de Ribera i a la seva mare Guillemma, tota la seva part al molí del seu pare Pere de Vinyals, comprat al cavaller Arnau de Ribera, avi de Galceran de Ribera. El molí s'havia de reedificar a la vall de Vila-romà, junt a l'hort d'en Femades o a altra lloc de l'esmentada vall⁽⁴⁸⁾. A principis del s.XV ja era documentat.

En una escriptura de l'any 1563⁽⁴⁹⁾ Pere Antoniet, propietari del mas Xifra de Vall, abans anomenat Femades, reconeixia donar al monestir de Sant Feliu de Guíxols tres mitges quarteres d'ordi de cens per a l'ús del molí de Femades i el 1620⁽⁵⁰⁾, Joan Perearnau, propietari del mas Perearnau entre d'altres masos, renuncià a un dia i una nit a la setmana de l'ús del molí de Femades, que tenia pel comte de Palamós, perquè estava enrunat.

Aquest molí és un exemple clar d'un fet que fou molt corrent a les parròquies de Vila-romà i Vall-llobrega. Em refereixo al domini compartit entre alguns senyors feudals. El molí de Femades era domini directe del monestir de Sant Feliu de Guíxols, la casa Sarriera (Asbert de Trilla) i del comte de Palamós (castell de Sant Esteve de Mar). Les prestacions de cens, en aquests casos, també eren dividits entre els corresponents senyors. Així, per exemple, Anna Maria Perearnau que, a més a més de ser la propietària del mas Colom àlies Perearnau, també ho era del mas Salvetat (Roselló)⁽⁵¹⁾, tenia per aquest mas l'ús d'un dia i la corresponent nit del molí de «vall» de Femades. Com a contra-prestació donava a l'abat del monestir de Sant Feliu de Guíxols la sèptima part de tres sous, a la casa Çarriera la sèptima part d'una quartera de «frument» i al comte de Palamós la sèptima part d'una mitgera d'ordi.

El trobo citat per darrera vegada en el capbreu del monestir de Sant Feliu de Guíxols de l'any 1682. L'anomenaven indistintament: molí de Femades, molí del mas Xifra de Vall o molí de vall de Femades⁽⁵²⁾. També

(48) AHG Notaris de Calonge, núm 194 (III kal. desembre 1322). AHG NP, núm. sc., 20/3/1419. AHG NSFG, núm 958 (CB1682), pàg 10. Diu que l'abat del monestir de Sant Feliu de Guíxols va establir-lo al mas Femades en data 6/5/1318.

(49) AHG NP, núm 100, 14/5/1563; núm 105, 3/4/1566.

(50) AHG NP, núm 189, 26/8/1620.

(51) AHG NSFG, núm 958 (CB1682), pàg 6.

(52) AHG NSFG, núm 958 (CB1682), pàg 6, 10, 12 i 14.

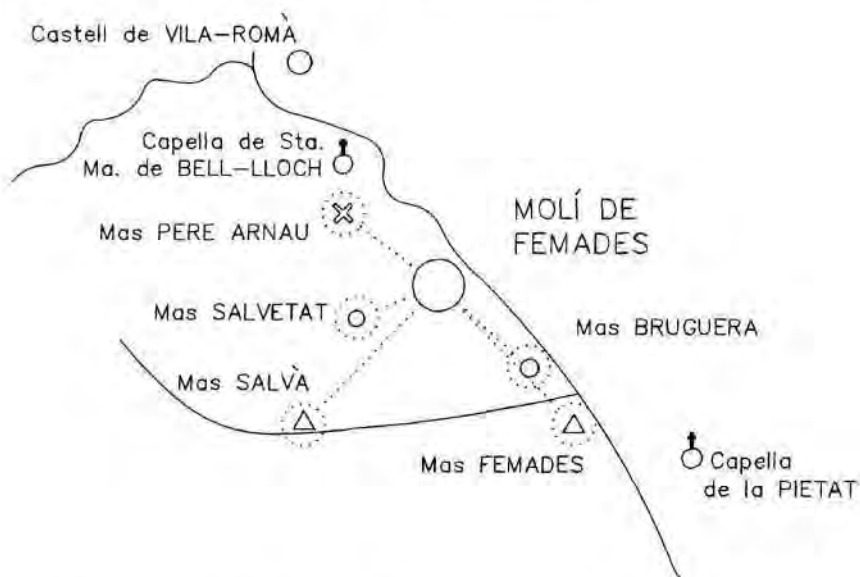

Fig 7. Localització del molí de Femades.

hi ha esments al molí d'en Longanya o d'en Bruguera o de vall. Això em fa pensar que es tracta del mateix molí que rebia un o altre nom degut a la seva proximitat als masos Femades i Bruguera.

Crec que les seves restes estan situades més amunt de «can Pere Tià», a l'altra costat de la riera de Bell-lloc. Una part de les parets del molí fou arrabassada no fa gaire i ara estan enmig d'una bardissa, tocant la riera.

Usuaris :

- Mas Salvetat (Rosselló) 1 dia
(mas Perearnau)
- Mas Femades 3 dies
(mas Antoniet)
- Mas Bruguera 2 dies
(mas Antoniet)
- Mas Salvà 1 dia
(mas Antoniet)

Molí del mas MARIMÓ de PALOMAR

Fou declarat en el capbreu del castell de Vila-romà de l'any 1315⁽⁵³⁾ pel seu propietari Marimó de Palomar, .. *et recognosco tenere per ipso domino, mansum meum predictis, cum clauso et orto et trilla et molandino et quintanalis qui sunt circa dictus mansum...* El no trobar cap altre declarant que reconegués tenir cap dia d'aquest molí, em fa pensar que era d'ús exclusiu del mas Marimon de Palomar, un dels masos més importants de Vila-romà en aquella època.

La gran davallada soferta pels masos veïns del castell de Vila-romà al llarg dels s.XIV i XV, motivada per la pesta i les guerres, va afectar directament al mas Marimó de Palomar i al propi molí que ja apareix enrumat en el capbreu de l'esmentat castell de l'any 1511⁽⁵⁴⁾. En aquest capbreu figura com a propietat del mas Pere Arnau, *Item tinc un altre mas nominat Marimon de Palomar.... ab lo clos, ort, trilla y molí derruit y quintar...* En el següent capbreu de l'any 1531⁽⁵⁵⁾ ja no se'l cita. Per tant, ja havia desaparegut.

Estava construït junt a la riera de Vila-romà o de Bell-lloc, a prop del mas Marimó. Per tant, cal situar-lo entre «can Pere Tià» i la capella de Bell-lloc. Hom creu que les seves restes podrien estar enfront del mas Antoniet, a l'altre costat de la riera de Bell-lloc, on encara hi ha la resclosa, el rec madral, la bassa i part de la casa del molí. De totes maneres i degut a la proximitat amb el molí de Femades, no està clar quines són les restes d'un i altre.

Molí del mas RESCLOSA

L'any 1739, el procurador del comte de Palamós va donar permís i llicència a Antoni Agustí, masover del mas Resclosa (mas Esteve àlies Blau), i a la seva filla, muller de Pere Esteve, per a la construcció d'un molí fariner (hidràulic) al capdavall del seu quintà, fent-hi bassa, recs, resclosa i la corresponent casa⁽⁵⁶⁾.

No he trobat cap altre esment en el llibres de protocols dels notaris de Palamós. Per tant, no puc afirmar si es va arribar a portar a terme aquest projecte. De totes maneres, en aquest lloc i junt a la riera Aubi encara hi ha restes molt fraccionades d'una resclosa, que em fan dubtar de si formaren part de la resclosa del molí d'en Ribes o bé d'aquest del mas Resclosa.

(53) AMP (CB1315), pàg 61v.

(54) AHG NP, núm 601 (CB1511), pàg 41v.

(55) AMP NP, núm 601 (CB1531), pàg 18v.

(56) AHG NP, núm 353, 1739.

Molí d'en RIBES

Antigament el coneixien pel nom de «molí de Palomar», fent referència al primitiu nom del mas Ribes.

En el capbreu del castell de Vila-romà de l'any 1315 no hi he trobat cap esment, possiblement perquè en la declaració que fa Agnès de Palomar hi manquen unes fulles. En canvi, en els següents capbreus, dels anys 1511 i 1531, hi figura com a propietat del mas Ribes i per tant pertanyent als dominis de l'esmentat castell de Vila-romà.

Al s.XV, Agustina, vídua de Ramon de Palomar, havia incrementat els deutes que feia anys tenia acumulats la seva família, propietària del mas Palomar, el que va provocar la intervenció de la cúria de Palamós, ordenant la venda per subhasta del mas i de tota la resta de propietats⁽⁵⁷⁾. Així, l'any 1456, el molí fou comprat, juntament amb el mas Palomar, per Antoni Riba i el seu fill Pere Feliu Riba, apotecari de Palamós⁽⁵⁸⁾.

L'any 1478, tota la propietat va passar a Joan Ribes, fill de Pere Feliu Riba, del qual agafà definitivament el nom de «molí d'en Ribes»⁽⁵⁹⁾.

A meitat del s.XVIII encara estava actiu. Comprenia, a part de la bassa i dels recs madral i de l'«estallador», la casa del molí i la del moliner amb una quadra. Els detalls de tot el que contenia estan en un inventari de l'any 1758⁽⁶⁰⁾, fet amb motiu de la mort del moliner, Francesc Sullastres.

Els masovers del mas Ribes normalment també s'encarregaven del molí, amb uns tractes especials. Encara es conserven algunes escriptures d'aquests pactes que són molt interessants pels detalls que donen⁽⁶¹⁾.

El molí de Palomar o d'en Ribes estava situat baix el mas Ribes, a prop del camí de Sant Joan a Bell-lloc i Vall-llobrega. Rebia l'aigua de la riera Aubi (riera de Vallmalera) per mitjà d'una resclosa que estava situada darrere del turó del mas Ribes, entre aquest i el mas Resclosa (d'en Blau). El rec madral donava la volta al turó i alimentava la bassa del molí, seguint després cap al sud, en direcció a Sant Joan, subministrant aigua al molí d'en Carles.

Les restes del molí i del rec madral encara es podien veure l'any 1989, abans de construir-se el pol industrial. Ara ja quasi no hi ha res que ens el recordi.

(57) AHG NP, núm 493, 1401; núm 16, 30/12/1430; núm 33, 17/9/1440.

(58) AHG NP, núm 16, 30/12/1430.

(59) AMP (CB1511), pàg 9 i (CB1531), pàg 37.

(60) AHG NP, núm 363, 30/3/1758.

(61) AHG NP, núm 589, 16/12/1726; núm 408, 25/2/1792; núm 408, 25/2/1792.

ELS MOLINS HIDRÀULICS DE VALL-LLOBREGA

Molí d'en CONCA

Possiblement aquest molí estava dins el terme de Mont-ras, al vessant de llevant de la «costa d'en Closa». Només tinc la referència d'una escriptura de l'any 1425⁽⁶²⁾. En el document, l'abat del monestir de Sant Pere de Galligans, propietari del domini directe, concedeix una reducció de cens als usuaris, Pere Conca i Guillem Gaffa àlies Pere Ferrer ça Costa de Vall-llobrega, perquè el molí ja estava enrunat. També els promet que el tornarà a reedificar.

Molí de ses PORTES

El primitiu molí de ses Portes estava construït junt a la riera de Vall-llobrega, a l'actual Raval de Dalt de Vall-llobrega (que fins a finals del s.XVII rebia el nom de «ses Portes»). Ateses les afrontacions citades en una escriptura del 1430⁽⁶³⁾, crec que estava situat entre el mas Blanch de ses Portes i la riera, que el tancava pel vessant sud i de ponent.

El castell de Vila-romà tenia el domini directe, segons es fa palès en el capbreu d'aquest senyoriu de l'any 1315, on quatre dels declarants reconeixen fer-ne ús. En aquella època ja devia estar un xic «atrocinat», segons el que confessen Bernat Palet i Pere Blanch de ses Portes, dos dels usuaris, *..ibi unam quarteriam bladi. Si vero dicto molandino deperiret non teneor dare dictam quarteriam bladi...*

Al llarg del s.XV es feren algunes compra-ventes, arrendaments i establiments dels drets d'ús del molí. Cal citar que Pere Ferrer de Fàbrica «Fabrech» tenia per a Bernat Esquert un dia i una nit (1400)⁽⁶⁴⁾; el procurador de l'Abat de Sant Feliu de Guíxols, va vendre a Bernat Gafarot i a Pere Juyana, per indivís, un dia i una nit del molí (1401)⁽⁶⁵⁾; i Pere Esquert, fill i hereu de Bernat Sardina, àlies Esquert (1430), ven a Guillem Brugarol, un dia i una nit (dimarts)⁽⁶⁶⁾. A l'escriptura es citen les següents afrontacions: pel vessant de llevant la casa del molí i propietats de Pere Juyana. Pel sud i ponent, la riera de Vall-llobrega. Pel nord, la bassa del molí i propietats d'Antoni Blanch.

En la declaració que fa Antoni Corts, propietari del mas Blanch de ses Portes, en el capbreu del castell de Vila-romà de l'any 1511⁽⁶⁷⁾, reconeix

(62) AHG NP, núm 507, 4/5/1425.

(63) AHG NP, núm 16, 1/2/1430; núm 510, 1430.

(64) AHG NP, núm 3, 25/4/1400.

(65) AHG NP, núm 492, 1401.

(66) AHG NP, núm 16, 1/2/1430; núm 510, 1430.

(67) AHG NP, núm 601, pàg 59.

Fig 8. Localització del molí de ses Portes i d'en Sàbat.

que té un dia i una nit cada setmana al molí de ses Portes, però diu, referint-se a la prestació de cens, que *.. com dit molí serà condret, e si lo molí serà derruit, com are és, dono a vos dels esplets tascha*. No hi ha cap més declarant que reconegui tenir altres dies d'ús del molí, el que em fa pensar que ja no funcionava.

En el següent capbreu del mateix castell, el de l'any 1531, continua havent-hi tan sols un declarant que en fa ús, Josep Sàbat, com a propietari de l'antic mas Blanch de ses Portes⁽⁶⁸⁾. Segurament va quedar completament enrunat a meitats del s.XVI, ja que no l'he trobat esmentat en altres capbreus, ni tampoc en el primer cadastre de l'any 1716.

A la segona meitat del s.XVIII he trobat dues escriptures de compra-venda que l'esmenten altra vegada. En una d'elles (1756)⁽⁶⁹⁾, Josep i Pere Mont, pare i fill, venen a Antoni Sàbat un tros de terra en el qual antigament hi havia construït el molí de ses Portes. Afrontava per llevant amb el camí públic, pel sud amb la resta de la peça que el mateix dia ven a Bernardí Sàbat. Per ponent hi ha la riera de Vall-llobrega i pel nord, propietats dels hereus de Maria Rovira i Mont, filla i germana respectivament dels venedors, que fou muller de Joan Rovira.

(68) AHG NP, núm 601 (CB1531), pàg 35v.

(69) AHG NP, núm 362, 3/5/1756.

En l'altra (1771)⁽⁷⁰⁾, Bernardí Sàbat, masover del Castell de Vila-romà, que havia comprat una part de la peça esmentada anteriorment, va vendre «a carta de gràcia» a Josep Pallí de Calonge, entre altres coses, un tros de terra o hort que forma part d'aquell on antigament hi havia construït el molí de ses Portes. Dos anys més tard el torna a vendre, també «a carta de gràcia»⁽⁷¹⁾ a Joan Darder.

Les anteriors dades el situaven en el lloc on uns anys més tard s'hi construï el molí d'en Sàbat.

Usuaris a l'any 1315⁽⁷²⁾ :

- Mas Juyana (mas Jofre)	1 dia
- Mas Palet (mas Sàbat)	3 dies
- Mas Ginesta des Pontiró (mas Bajandas)	1 dia
- Mas Blanch de ses Portes	2 dies

Molí d'en SÀBAT (molí nou de ses Portes)

El procurador del comte de Palamós, l'any 1772⁽⁷³⁾, va donar llicència a Josep Sàbat, propietari del mas Sàbat de Vall-llobrega, per a la construcció d'un molí fariner al lloc anomenat ses Portes, a prop, per la part de migdia, del seu mas Sàbat. Hi podrà fer casa, bassa, resclosa i recs. També tindrà l'establiment de totes les aigües de la riera de Vall-llobrega, des del seu origen fins el seu molí.

Tres anys més tard ja era construït. Tot seguit el va arrendar per cinc anys al seu fill Josep, juntament amb 6 vessanes de terra que tenia al lloc «las Argiles»⁽⁷⁴⁾.

Segons les dades d'algunes escriptures, el nou molí de ses Portes o d'en Sàbat estava construït molt a prop de l'antic, encaixonat entre el camí que va del Raval de Dalt a Fitor i la riera de Vall-llobrega, tocant el mateix Raval⁽⁷⁵⁾. Fou declarat en el cadastre de l'any 1822⁽⁷⁶⁾, el que vol dir que encara devia treballar.

Fins fa molt poc temps encara es podien veure les seves restes i la resclosa al vessant sud del mas Sàbat. El nou traçat del camí que va del Raval de Dalt a Fitor, que passa pel davant del mas Sàbat, va fer-les desaparèixer.

(70) AHG NP, núm 378, 27/10/1771.

(71) AHG NP, núm 380, 31/10/1773.

(72) AMP. Capbreu de la Mitra de Girona (CB1315), pàg 177v, 180v, 217, i 238v.

(73) AHG NP, núm 379, 31/5/1772.

(74) AHG NP, núm 382, 30/7/1775.

(75) AHG NP, núm 407, 17/11/1791.

(76) AMP. Cadastre de Sant Joan i Vall-llobrega de l'any 1822 (CD1822), pàg 94v. Josep Sàbat n'és el propietari.

Molí de sa SEBA (ceba) o d'en FOLQUET

No tinc notícies d'ell fins a la segona meitat del s.XVII, però no per no existir abans d'aquesta època, sinó per no disposar de capbreus del monestir de Sant Feliu de Guíxols, domini al que estava sotmès. Segons les declaracions que figuren en el capbreu de l'any 1682, l'ús del molí estava repartit entre cinc dels declarants⁽⁷⁷⁾.

Era junt a la riera de Vall-llobrega, sota el clos del mas Folquet o Riba (mas Falquet), del qual agafà també el nom de molí d'en Folquet.

Usuaris a l'any 1682 :

- Mas Sàbat (pel mas Ayalrich) 1 dia
- Mas Sàbat 1 dia
- Mas Pagès (pel mas Pasqual) (mas Bajandas) 1 dia
- Mas Jofre (Llàtzer Mont) 1 dia
- Mas Pons (mas Gafarot) 1 dia

Fig 9. Localització del molí de sa «Seba» o del mas Folquet (Falquet).

EL MOLÍ HIDRÀULIC DE PALAMÓS

Molí del PORTAL (Molí d'en Bernat Pallarès o de la Bassa)

El terme de la vila de Palamós, com és ben conegut, era molt petit. Els dominis del castell de Vila-romà arribaven antigament fins el «riu de les aigües», curs d'aigua que arplegava els cabals dels recs del Pla de Nau, incloent-hi el rec del Molí i l'antiga riera Aubi. El seu traçat, a la part final, es superposava amb l'actual avinguda Onze de Setembre. La platja de Palamós també pertanyia al mateix castell.

En aquest territori tan minso no hi havia cap torrent ni altra curs d'aigua que pogués fer girar un molí hidràulic. Per això, els primitius habitants de Palamós varen construir molins de vent per poder moldre el gra. Però hi havia un petit tros del seu territori que varen saber aprofitar per a construir l'únic molí hidràulic de Palamós. Aquest lloc estava ben bé al vessant sud d'on actualment hi ha «l'Arbreda».

A l'any 1321⁽⁷⁸⁾ el rei Jaume II donà llicència a Bernat Pallarès, senyor de Palamós, per a construir un molí hidràulic. Sis anys més tard, Bernat Pallarès ja havia construït el rec madral per alimentar la bassa del molí. L'expropiació dels terrenys per on passava el rec va portar seriosos maldecaps al senyor de Palamós, però per fi va poder realitzar el traçat del nou rec, el qual agafava les aigües del rec madral del molí de Sant Joan (d'en Carles) per mitjà d'un «estallador» que, més o menys, estava situat a l'actual cruïlla de l'avinguda Lluís Companys amb el carrer doctor Flemming. El rec anava en direcció sud paral·lel a l'esmentada avinguda, travessava l'antic camp de futbol i «l'arbreda». Les aigües, després de fer girar el molí, travessaven l'actual carrer Cervantes i s'ajuntaven altra vegada amb el rec del Molí de Sant Joan (riu de les aigües).

El rec madral d'aquest molí va ser objecte, al llarg dels anys, de moltes baralles entre el propietari del molí i els propietaris dels horts fronterers, quasi sempre perquè aquests últims volien treure aigua per regar els seus horts⁽⁷⁹⁾.

La propietat directe del molí va passar més tard a Pere Pallarès, el qual l'arrendà al seu procurador Jaume de Bruguera⁽⁸⁰⁾, i després a Berenguer de Cruïlles (1396), nou senyor del Castell de Sant Esteve de Mar i de Palamós. Amb ell s'inicia el domini dels Cruïlles a la vila de Palamós, que

(77) AHG NSFG, núm 958 (CB1682), pàg 22, 150, 180, 182 i 188.

(78) Lluís CAMÓS i CABRUJA. Los Pallarés en la historia de Palamós.

(79) AHG NP, núm (sense classificar), 26/4/1371. Exemple d'un litigi amb l'intervenció del batlle de Palamós, Jaume Martí.

(80) AHG NP, núm (sense classificar), 1360.

també l'arrendaren a diferents persones. Entre elles trobo a l'any 1418 a Francesc Ferrer de Vila-romà⁽⁸¹⁾.

A partir de començaments del s.XV ja se'l coneixia pels noms de «molí del Portal», «molí de la Bassa» o «molí del Portal de la Bassa», degut a la proximitat amb el portal de «terra» o de la «bassa», porta nord de la vila de Palamós (on actualment hi ha la plaça dels Arbres)⁽⁸²⁾.

Al voltant del molí hi havia una gran quantitat d'horts dels veïns de Palamós i molt a prop d'ell hi passaven els camins de Palamós a Calonge (pel carrer de la Indústria), una resta dels quals és l'actual carrer Josep Casanovas, i l'altra és el carrer Cervantes. També cal esmentar que molt a prop hi havia el pou de Palamós, lloc on els habitants de la vila es proveïen d'aigua.

El molí del Portal va ser establert a la família Roger, en una data de la qual no tinc informació, però que devia ser a finals del s.XV, ja que en el capbreu del castell de Vila-romà de l'any 1511 hi ha una cita al «rec de les aigües del molí de mossèn Roger»⁽⁸³⁾. Per això, en aquella època també se'l coneixia pel nom de «molí d'en Roger».

L'any 1555⁽⁸⁴⁾, Francesc Roger, apotecari de Palamós, va vendre'l a Nicolau Comte. La venda incloïa el casal del molí fariner, el rec, la bassa, el roder, el rodet i la resta d'aparells, a més a més d'altres casals situats entre el molí i el pou de la vila. Aquesta venda va provocar el canvi de nom del molí que a partir d'aquesta data fou anomenat «molí d'en Comte».

Nicolau Comte va mantenir la possessió del molí fins als voltants de l'any 1576⁽⁸⁵⁾ quan el comú (ajuntament) de Palamós va aconseguir la propietat després de pledejar contra els seus successors. Amb aquest canvi de titularitat el molí agafà el nom definitiu de «molí de Palamós» o de la Bassa⁽⁸⁶⁾.

Els llibres de clavari del comú de Palamós recullen, a partir de l'any 1576, tot un seguit de pagaments relacionats amb el molí. Construcció de noves portes (1578-1639)⁽⁸⁷⁾, escurament de la «claveguera del molí» (1603)⁽⁸⁸⁾, compra d'una mola nova (1603)⁽⁸⁹⁾, pagament de foriscapis al

(81) AHG NP, núm (sense classificar), 1418.

(82) AHG NP, núm 10, 1417.

(83) AHG NP, núm 601 (CB1511), pàg 10v.

(84) AHG NP, núm 83, 1/9/1555.

(85) AHG NP, núm 101, 23/10/1564 i AMP, B-2, 15/6/1576.

(86) AHG NP, núm 136, 1/5/1589. Escripura de compra-venda d'un casal a prop del molí. En una de les afrontacions diu *.. per llevant amb la bassa del molí de Palamós, que fou d'en Comte i abans d'en Roger.*

(87) AMP, B-2, 31/10/1578 i B-4, 16/5/1639.

(88) AMP, B-4, 1603.

(89) AMP, B-4, 16/10/1603.

comte de Palamós (drets de transmissió de la propietat) (1604)⁽⁹⁰⁾, arranjaments de la resclosa de la bassa (1605)⁽⁹¹⁾ i alguns treballs d'arranjament de la teulada (1609-1610)⁽⁹²⁾.

L'any 1602, el molí feia temps que no treballava i per trobar una solució es va reunir la Universitat dels habitants de Palamós (consell general), sota la presidència del batlle de la vila Sebastià Pla⁽⁹³⁾. Es parlà del fet que, degut al mal estat en que es trobava la bassa, l'aigua del rec madral quedava embassada en la «arena» i algunes vegades interrompia el pas del camí ral, de tal manera que era freqüent que els forasters no sabien per on passar per entrar a la vila, tan de dia com de nit, i amb el perill que alguna persona es pogués ofegar. El consell va donar plens poders als jurats de la vila (regidors) per a eixamplar la bassa del molí, comprant el camp d'en Llausas i fent els recs i clavegueres necessàries perquè el molí tornés a treballar.

El consell «estret» de la vila⁽⁹⁴⁾ informà els veïns que s'estava pledejant a l'Audiència de Barcelona, sobre l'amortització i foriscapis del molí fariner de la vila, per aconseguir el seu enfranquiment (lliure del domini del comte).

D'aquesta manera, el molí va tornar a moldre, en règim d'arrendament a diferents moliners. Cal destacar els capítols per a la reparació i arrendament del molí, l'any 1631⁽⁹⁵⁾, entre els jurats de Palamós i el moliner de Canet d'Adri, Pere Bover, que també tenia arrendat el molí d'en Carles. El tracte es va fer per un període de 12 anys, al llarg dels quals moldria gra per als habitants de Palamós.

ALTRES MOLINS HIDRÀULICS

Molí d'en GAFAROT

Les primeres notícies que he trobat del molí d'en Gafarot daten de principis del s.XV⁽⁹⁶⁾. Es tracta de dues escriptures de venda de dies d'ús del molí. En la primera d'elles, de l'any 1402, Matias Celrà va vendre a Martí Miro dos dies amb les corresponents nits d'utilització del molí. En l'altra, de l'any 1405, Martí Miro de la «Joeria» ven a Llorenç Godefra de Mont-ras, un dia i una nit del molí d'en Gafarot.

Segons les dades aportades pels esmentats documents, era construït

(90) AMP, B-4, 9/8/1604.

(91) AMP, B-4, 8/5/1605 i 25/9/1605.

(92) AMP, B-4, 22/6/1609.

(93) AHG NP, núm 166, 15/7/1602.

(94) AHG NP, núm 168, 5/1/1604.

(95) AHG NP, núm 221, 14/1/1631.

(96) AHG NP, núm 3, 10/4/1402 i núm 496, 1405.

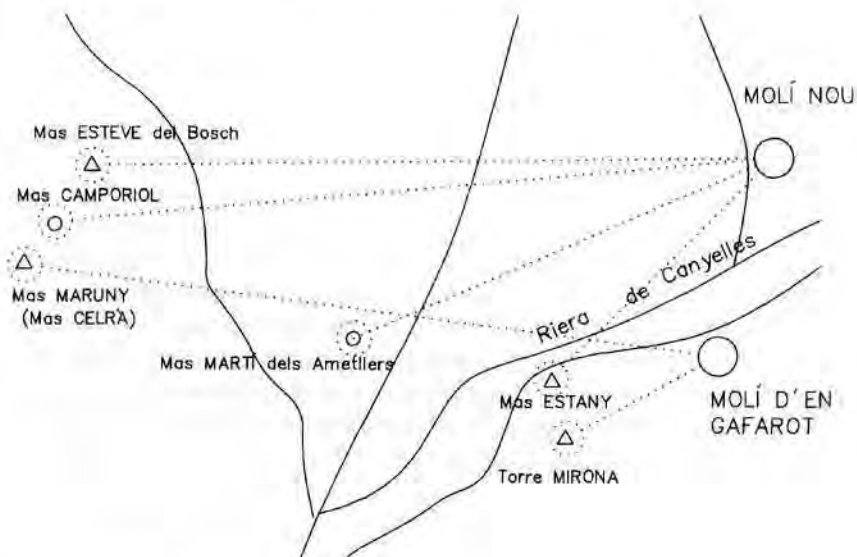

Fig 10. Localització del molí d'en Gafarot.

junt a la riera de Canyelles, a prop del puig d'en Gafarot, situat entre els termes de la parròquia de Mont-ras i de la batllia de Palamós, envoltat per les terres del mas Pruneda (Fels).

L'aigua sobrant d'aquest molí va subministrar aigua al molí d'en Bofill a partir de l'any 1431, quan Joan Miró de la «joaria», propietari de la Torre Mirona va permetre a Antoni Bofill, propietari del mas Bofill, la construcció d'un rec que naixia al vessant nord del puig Estany (situat darrera la Torre Mirona).

El domini directe era del monestir de Sant Pere de Galligans⁽⁹⁷⁾ que posseïa moltes terres en aquest sector de Mont-ras. A l'any 1663, Pere Maruny, propietari del mas Maruny de Vall-llobrega (antic mas Celrà), encara reconeixia ser el propietari de dos dies amb les seves nits, el que vol dir que segurament continuava molent.

Usuaris :

- Mas Celrà (mas Maruny) (1402) 2 dies
(venut a la Torre Mirona)
- Torre Mirona (1405) 1 dia
(venut al mas Llorenç de Mont-ras)
- Mas Maruny (1663) 2 dies

(97) ACA MH, núm 1672 (CB1663), pàg 26v.

Molí NOU

Estava construït al «Pla de Boterich» (plana compartida actualment pel termes municipals de Mont-ras, Palamós i Vall-llobrega, on hi ha la Depuradora d'aigües residuals), junt al «puig de Fels» (puig que hi ha tocant a la riera de Canyelles, darrera la Torre Mirona). Segons escriptures del s.XV, però, era dins la batllia de Palamós.

Les primeres notícies que he trobat daten de principis del s.XV, com l'anterior molí d'en Gafarot. Això, junt amb la seva localització m'ha fet dubtar que hi hagués alguna relació entre ambdós molins.

A la primera meitat del s.XV era compartit, entre d'altres, per Bernat Vidal⁽⁹⁸⁾, propietari del mas Vidal, al qual li havia venut un dia Antoni Estany, propietari del mas Estany (antic mas que estava construït a pocs metres de la Torre Mirona, pel seu vessant nord); per Bernat Martí dels Ametllers⁽⁹⁹⁾ (mas Valentí de Vall-llobrega), el qual donà els dos dies que tenia al seu fill Guillem, juntament amb el mas Ros; per Pere Camporiol⁽¹⁰⁰⁾, que disposava d'un dia d'ús, el qual va vendre a Pere Forner de Mont-ras; i Jaume Martí que declarà un dia i una nit, l'any 1461⁽¹⁰¹⁾. També hi tenia un dia el mas Esteve del Bosch (1580) (mas Carreras de Vall-llobrega)⁽¹⁰²⁾.

El domini directe era del monestir de Sant Feliu de Guíxols⁽¹⁰³⁾.

Usuaris :

- Mas Vidal (1408) 1 dia
(venut pel mas Estany)
- Mas Martí dels ametllers (mas Valentí) (1431) .. 2 dies
(els donà al mas Ros)
- Mas Camporiol (1432) 1 dia
(venut al mas Forner de Mont-ras)
- Mas Martí (mas Valentí) (1461) 1 dia
- Mas Esteve del Bosch (1580) 1 dia
- Mas Vidal (1682) 1 dia
- Mas Murtera (1682) 1 dia

(98) AHG NP, núm 6, 1408.

(99) AHG NP, núm 511, 27/1/1431.

(100) AHG NP, núm 17, 1432.

(101) AHG NP, núm 31, 1461.

(102) AHG NP, núm 124, 27/5/1580.

(103) AHG NSFG, núm 958 (CB1682), pàg 35 i 53v, Francesc Vidal tenia un dia i Gregori Riera, propietari del mas Murtera, mig dia.

MOLINS DE VENT

GENERALITATS

Els molins de vent s'empraven en els llocs on hi havia manca d'aigua, bé perquè no hi havia rieres ni torrents o bé perquè la pluja era molt minsa.

Es ben conegut que dins els dominis del castell de Sant Esteve de Mar o de la Fosca no hi havia, ni hi ha, cap riera ni torrent important. Aquest domini englobava, inicialment, la Fosca, part de Castell i la vila de Palamós.

Palamós era, pocs anys després de la seva fundació, el nucli més important de població del terme del castell de Sant Esteve de Mar i per poder gaudir del necessari subministrament de farina no va tenir més remei que construir molins de vent. En aquest sentit, el rei Jaume II, l'any 1302, va atorgar a la vila el privilegi de poder construir molins de vent. El primer va ser, segurament, el molí de «sa Punta», famós perquè era el lloc on es reunien en assemblea els primers veïns de la vila per decidir qualsevol qüestió relacionada amb l'administració de Palamós. També, des de molt antic, va existir el carrer «dels Molins» o «camí per anar als molins», el traçat del qual és el de l'actual carrer Molins. Aquest camí era la via per anar de la vila al Pedró, on hi havia la majoria dels molins de vent de Palamós.

Altra de les raons per a la construcció de molins de vent era la manca de pluges. Sortosament, a les parròquies de Vila-romà i Vall-llobrega no hi va haver aquest problema fins a la segona meitat del s.XVIII. En aquella època, el propietari del molí d'en Carles es queixava de la manca d'aigua i de no poder moldre degut als llargs períodes de sequera. Hi havia tanta sequera que era molt corrent fer processons i pregàries en demanda de pluges. També hi ha documentació que fa palès el descontent dels habitants pel fet d'haver de portar el gra als molins de Gualta, l'Armentera o Torroella de Montgrí, perquè els molins de la batllia estaven parats per manca d'aigua. En aquest context es quan foren construïts un parell de molins de vent, un d'ells junt a la platja de Palamós, en el lloc anomenat actualment «el Monestir» entre els termes de Palamós i Calonge, i l'altre a dalt del puig del Pedró de Sant Joan de Palamós, lloc que actualment rep el nom de puig del Molí de Vent.

ELS MOLINS DE VENT DE PALAMÓS

Molí de vent de l'ARENAL

De fet aquest molí era dins el terme de Calonge, però com que la propietat de la terra on es va construir era del comú (Ajuntament) de Palamós, per això el situo com a pertanyent a Palamós.

L'any 1781, el comte de Palamós va donar a Salvador Casals i Mir, notari reial de l'Armentera, la concessió exclusiva per a la construcció de molins de vent dins els termes del comtat de Palamós. Previ el permís del comú de Palamós, concedit l'any 1784, el batlle de la vila Manuel Bonafont informà de la decissió a l'Intendent General (27/3/1784) i en data 14/1/1785 l'ajuntament de Calonge també li dóna el corresponent vist i plau. Aconseguits tots els permisos, l'esmentat Casals va començar la construcció del molí⁽¹⁰⁴⁾, l'any 1785, a l'extrem de ponent de «l'Arenal» (platja de Palamós), entre el terme de Palamós i la riera Nova (Aubi). Disposava d'una vessana i mitja de terreny, completament sorral, al vessant nord del qual hi havia un camí que s'emprava per conduir el bestiar cap a l'escorxador de Palamós (que en aquella època era a la plaça del Forn).

L'Arenal de Palamós era la franja de sorra compresa entre el mar i l'actual carrer de la Indústria, limitant per ponent amb la riera Aubi i per llevant amb l'actual avinguda Onze de Setembre. El bisbe de Girona, com a senyor del castell de Vila-romà i propietari de tot l'Arenal fins el terme de Calonge, l'havia establert feia uns anys al comú de Palamós. Per altra banda, el comte de Palamós, que també era baró de Calonge, havia fet el mateix amb la part restant, situada dins el terme de Calonge.

Així doncs, el molí era al lloc que ara anomenem «el Monestir», de domini directe del comte de Palamós.

Molí de vent del MOLL de Palamós

L'any 1575 ja hi havia construït un molí de vent a prop del moll, segons consta en una escriptura d'establiment d'una «botiga» al Raval de Mar (Planassa-Catifa) per part del comte de Palamós a Joan Pujol⁽¹⁰⁵⁾. Les seves afrontacions el situen junt a l'actual Plaça de la Catifa, tocant el mar.

Al s.XVII també hi trobo esments de molins de vent junt al moll. A l'any 1627⁽¹⁰⁶⁾, Antoni Llitrà, mercader de Palamós, arrendà el seu molí de vent de la «punta del raval de Mar» al moliner francès Joan la Forsa. El 1638⁽¹⁰⁷⁾, Joan Jutge, mariner del vaixell Hispania, va vendre a Joan Pi, pescador de Palamós, una botiga enrunada al costat del moll. Afrontava per llevant amb el molí enrunat, anomenat «molí del moll». Totes aquestes dades em fan pensar que hi havien dos o tres molins de vent en aquest indret.

(104) AHG NP, núm 404, 15/1/1785.

(105) AHG NP, núm 117, 12/1/1575.

(106) AHG NP, núm 202, 17/2/1627.

(107) AHG NP, núm 232, 31/1/1638 i núm 250, 24/6/1650.

Els molins de vent de sa PUNTA

Com és ben conegut, els antics habitants de Palamós anomenaven «sa Punta» a tot el vessant sud de la vila, des dels murs fins a l'actual punta del Far. Era el lloc més alt de la vila i per tant el més exposat als persistents vents de «garbí» i a les fortes tramuntanades. Per això era també el lloc més escaient per a la construcció de molins de vent.

Malgrat que a l'any 1302 el rei Jaume II va concedir als habitants de Palamós la facultat de construir molins de vent i al mateix temps confirmà els que ja estaven construïts⁽¹⁰⁸⁾, no he trobat esments a cap d'ells fins l'any 1369⁽¹⁰⁹⁾, en què en una escriptura es fa palès que el consell general dels veïns de Palamós es reunia junt a la torre del molí de vent de Jaume Vidal, situat a la «Punta». Al llarg del s.XIV trobo altres dos esments dels molins de la «Punta»⁽¹¹⁰⁾. Un d'ells, que figura en una escriptura de compra-venda, era d'en Cernella, i l'altre va ser establert pel procurador del rei a Pere Sabater, el qual havia estat del batlle de Palamós, Pere Nadal. Hom creu que per les afrontacions que figuren en les escriptures, eren construïts al puig Pedró que, per aquesta raó, també se'l coneixia pel nom de puig dels Molins, lloc escollit pels palamosins per celebrar-hi les reunions del consell general⁽¹¹¹⁾.

Altres molins construïts en aquest lloc foren esmentats en altres escriptures del s.XV. L'any 1429⁽¹¹²⁾, Pere Miró de Palamós ven a Pere Colls àlies Sabater el seu molí de vent de la Punta. Al 1443⁽¹¹³⁾ es cita el molí de la Punta de Palamós, situat al paratge anomenat «La Punta d'en Guàrdies». Al 1449⁽¹¹⁴⁾, Antoni Mauri, pescador de Palamós, ven a Lleonard Puig de Palamós un molí de vent, amb el pati i tots els instruments, que estava situat a la Punta de Palamós, i l'any 1455⁽¹¹⁵⁾, Pere Resclosa ven a Vicenç Ermosich àlies Canyet, la meitat del seu molí de vent. L'anomena «molí d'en Brugarol».

Cap dels anteriors molins afrontava amb el mar, per tant cal situar-los entre el puig Pedró i la Pedrera del Far. Potser per això, el carrer que anava de la Plaça al Pedró va rebre des de molt antic el nom de «carrer dels Molins».

(108) AMP. Pergamins de Palamós, núm 6, 6/4/1302.

(109) AMP. Ibid. núm 19, 4/3/1369.

(110) AHG NP, núm 606, 1376 i núm 1, 1389.

(111) AHG NP, núm 9, 1410. El consell general de Palamós es reuneix al lloc anomenat «puig del Molins».

(112) AHG NP, núm 510, 1429.

(113) AHG NP, núm 26, 1443.

(114) AHG (sense classificar), 2/7/1449.

(115) AHG NP, núm 22, 1455.

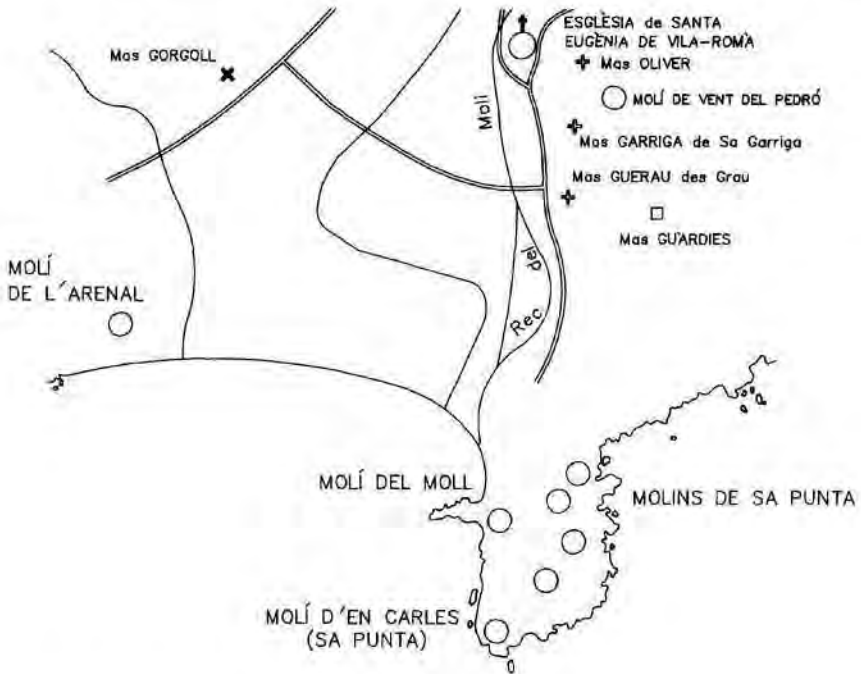

Fig 11. Localitzacions dels molins de vent.

A partir de començaments del s.XVI començo a trobar esments de molins que estan tocant el mar. Així, l'any 1518⁽¹¹⁶⁾, fou citat el molí de vent d'Antic Pujol en les afrontacions d'una vinya situada a sa «punta», .. *per llevant amb el puig del molí de vent d'Antic Pujol i part amb terres de la capella de N^{ra}S^a de Gràcia. Pel sud i ponent amb el mar i pel nord amb propietats d'Antoni Vidal.* A l'any 1562⁽¹¹⁷⁾, Antic Pujol va cedir el seu molí, que li havia establert el comte de Palamós, als jurats (Ajuntament) de la vila. Un altre molí situat en aquest lloc, potser el mateix, fou esmentat l'any 1551⁽¹¹⁸⁾ en una escriptura de renunciació. Margarida, vídua de Joan Padrosa, mestre d'aixa, renuncià al comte de Palamós el molí de vent que tenia, junt a un tros de terra, a la «punta de Beata Maria» de Palamós (fent esment al convent dels agustins de nostra Senyora de Gràcia a «Sa Punta»). També afrontava amb el mar pels vessants del sud i ponent. Pel nord hi havia la «la Fontanella», o sia, l'actual Plaça de la Catifa.

(116) AHG NP, núm 49, 29/6/1518.

(117) AMP. Pergamins de Palamós, núm 97, 2/6/1562.

(118) AHG NP, núm 80, 12/12/1551.

A finals del s.XVII⁽¹¹⁹⁾, Pere Carles, sabater de Sant Joan i propietari del molí hidràulic d'en Carles de Sant Joan, va vendre el seu molí de vent que tenia a la «Punta» a Antoni Carrouça, moliner de Palamós. Aquest molí havia estat d'Antoni Serinyana i Corçà, el qual l'havia venut a Pere Carles en data 3/3/1692. Segons les dades que figuren a les escriptures de venda, estava construït al costat del castell i convent de nostra Senyora de Gràcia. En els setges dels francesos dels anys 1694 i 1695, a més a més d'enrunar el castell o ciutadella i el convent dels Agustins, també va quedar molt malmès el molí, amb les veles, la torre, «tramuges», «collferro», rodet i els altres aparells del molí.

Aquest molí, que va donar nom a la «Punta del Molí», actual punta del Far, es va fer famós perquè figurava en tots els plànols i gravats de la vila de Palamós dels segles XVII i XVIII.

A la meitat del s.XVIII⁽¹²⁰⁾, la junta de sanitat de Palamós, formada pel batlle, Antoni Olivós, i els regidors de la vila, varen habilitar-lo com a lloc de quarantena contra la pesta. Hi feien estada els qui eren rescatats dels pirates d'Alger. Així, el 1746, hi havia tres mariners, un de Tossa i altres dos de València.

ELS MOLINS DE VENT DE VILA-ROMÀ

Molí de vent de puig PEDRÓ

Poques dades tinc d'aquest molí. L'únic esment que he trobat fins ara, està contingut en una escriptura de venda de l'any 1567⁽¹²¹⁾. Roc Felip àlies Pasqual i Càndia, la seva muller, propietària del mas Pasqual de la Garriga de Sant Joan, varen vendre a Antoni Gallart i a Joan Brossa de Palamós, un tros de terra sota el puig del Pedró de Sant Joan, on hi havia un molí de vent. Afrontava per llevant amb una propietat de Caterina Mauri de Calonge. Pels vessants sud i de ponent amb les terres mas Pasqual de la Garriga i pel nord amb el puig Pedró. El camí per anar-hi estava gravat amb l'obligació de deixar passar la processó del dia del Ram, per a fer la benedicció. Segons aquestes dades, aquest camí era, probablement, l'actual carrer Puigpedró. Així doncs, l'antic molí de vent de Sant Joan estava construït al vessant sud del puig Pedró (actual puig del Molí de Vent de Sant Joan).

(119) AHG NP, núm 288, 8/4/1693 i núm 299, 11/2/1703.

(120) AHG NP, núm 346, 11/10/1746.

(121) AHG NP, núm 196, 6/3/1567.

Molí de vent de SANT JOAN (d'en Carles)

A finals del s.XVIII i davant l'escassetat de pluges, especialment a l'estiu, el propietari del molí hidràulic d'en Carles, Domingo Niell i Carles de Sant Joan, va demanar al comte de Palamós la corresponent autorització per a la construcció d'un molí de vent a fi de proveir de farina el veïnat de Sant Joan que es veia obligat a portar el gra als molins de Gualta, Armentera, Torroella de Montgrí i altres llocs situats a més de 20 quilòmetres de Sant Joan.

En data 6/7/1792⁽¹²²⁾, l'esmentat Domingo Niell i Carles va fer la corresponent sol·licitud, al·legant que era el propietari del puig Pedró, lloc molt escaient per a la construcció d'un molí de vent i que el molí seria de molta utilitat a tot el veïnat, ja que el molí hidràulic d'en Carles, també de la seva propietat, per la manca de pluges no podia moldre durant llargues temporades i els veïns havien d'anar a altres llocs a moldre, fora de Vila-romà. Hi acompanyà certificacions de l'Ajuntament de Sant Joan, de data 2/6/1792, en les quals els regidors no s'hi oposen. L'apoderat del comte li contestà el dia 10/7/1792, donant-li permís per a poder construir-lo.

Malgrat que finalment es va construir, la llicència del comte va provocar l'inici de dos plets⁽¹²³⁾. El primer d'ells va ser interposat per Salvador Casals i Mir, notari reial de l'Armentera, el qual sostenia que ningú no podia construir cap molí de vent dins els termes del comtat de Palamós perquè ell tenia la concessió exclusiva per a edificar el molins de vent que volgués, atorgada pel comte de Palamós, Vicente Osorio de Moscoso, en data 27/2/1781.

L'altre plet fou iniciat per Domingo Niell i Carles contra l'esmentat Casals, per qüestions de propietat d'una torre d'un molí de vent molt enrunada situada a la «Punta de Palamós», la qual era del seu oncle, Domingo Carles. Aquest tros de terra amb la torre havia estat atorgat a la família Badia de Palamós, però va passar tot seguit a Salvador Casals.

Finalment es va arribar a un acord, pel qual Domingo Carles podria edificar el seu molí a dalt del puig del Pedró i que la resta de la torre a la «Punta» seria d'en Casals.

(122) AHG NP, núm 408, 15/7/1792.

(123) AHG NP, núm 408, 14/9/1792.